

СТРАЖИЛОВО

ЛИСТ ЗА ЗАБАВУ, ПОУКУ И КЊИЖЕВНОСТ

УРЕЂУЈЕ МИЛАН САВИЋ.

БРОЈ 45.

У НОВОМ САДУ 7. НОВЕМБРА 1885.

ГОД. I.

О ПРЕНАШАЊУ КОСТИЈУ ЈУДЕВИТА ГАЈА И ВРЛИХ МУ ДРУГОВА.

Дети, песмо моја, хрватскоме крају;
Ако немаш крила, ти на уздисају.

Отварају с' раке, што другове деле,
Њине дичне кости здружити се желе.

Потомство се жељам' покојника клања,
Здружује им кости под сводом штовања.

Будилници свести и намере красне,
Носиоци мисли тако горостасне,

„Стармали“.

Ви сте сада мртви — време напред хуји,
А ми изложени вихору, олуји.

Над здруженим гробом ту стојимо нѐмо,
Ту стојимо нѐмо, само уздишемо.

Ох, здружени гробе, сијни зраком новом,
Обаспи нас топлим својим благословом;

Причај старо доба, да се ојачамо,
Научи нас оном, оном — што не знамо!

З-Ј. Ј.

УСПОМЕНА.

ПРИПОВЕТКА ИЗ ЖИВОТА.

НАПИСАЛА МИЛЕВА СИМИЋА.

(Свршетак.)

Оче, диже се, отвори орман, изнесе пред
нас споменуте листове и поче читати:

„Од чега сам стрепио, свршило се. Пре
шест недеља зовне ме отац к себи. Мислио сам
да жели, да му помогнем што писати — као
што сам чешће чинио — ал чим сам ја ушао
у собу, рече ми он да седнем уз њега, јер хоће
самном да се разговара о врло озбиљној ства-
ри. Пошто сам учинио што ми је рекао, за-
поче он овако:

„Видиш, синко, ја сам у ово последње вре-
ме врло много мислио о теби, и дошао сам до
тога, да би требало да се ти ожениш. Би ли
ме хтео послушати?“

„Би, јер то сам већ и сам имао на уму“,
одговорим му некако збуњено, јер свачем сам
се од њега пре надао него томе.

„Па“, настави он, „ја сам ти нашао девој-
ку. Добру, лепу, ваљану, имућну — једном ре-
чи: добру партију у сваком погледу.“

„Дозволи, оче, да те прекинем и да ти не-
што приметим.“

„Да чујем.“

„Предлог твој усвајам, ал опрости, што мо-
рам одбити твоју понуду да ми провадишеш.“

„Како ти то мислиш?“

„Добро дакле, ево ћу ти се изразити јас-
није. Ја и сам увиђам, да треба да се женим,
ал не осећам потребу, да ми ти провадишеш,
јер ја већ имам девојку.“

„Тако“, рече он, а мени се учини као да
му глас задрхта, па онда, као да говори себи,
дода: „Томе сам се ја надао.“

„Да, оче, ја сам себи изабрао девојку и на-
дам се, да ћеш с мојим избором бити задовољан.“

„Да се разумемо“, рече он. „Мени се чи-
ни да сам погодио, коју си девојку ти изабрао.
То је Ела; је л' тако?“

„Тако је, оче, ти си погодио.“

„А знаш ли, коју сам ти девојку ја на-
менуо?“

„Мени се чини да је Изабела.“

„Јесте. Па реци сам, зар се за њу не мо-
же све оно рећи, што сам ја рекао?“

„Може, оче. Ја је као таку познајем, и кад бих имао рођеног брата и њему бих је од срца препоручио, ал ја је не могу узети.“

„Не можеш. А за што?“

„Оче, ја већ волем.“

„У свету је много таквих случајева, ал околности често упућују човека, да учини оно, што га учи памет, а не чему га гони срце, и можда је тако боље.“

„А какве околности сметају мени да не узмем Елу?“

„И ја је волем, ал она је сирота девојка.“

„Ал је врлинама исто тако богата као и Изабела.“

„А ако би ти ја као отац световао, да пробаш да је заборавиш?“

„Оче, ти тражиш од мене оно, што није могуће. Ја те волем и поштујем, и чини ми се, да ти никад нисам дао повода, да у то посумњаш, ал ти кажем: ишти да чиним што год хоћеш, ја сам готов на сваку жртву, ал своју љубав и Елину срећу не могу ти жртвовати.“

„Мене твој одговор ни мало не изненађује, тако би говорио сваки, који би био на твом месту. Ал послушај ме, синко Ти си млад; ти не знаш да има у животу небројено много потреба, које треба подмиривати, и да се у случајевима, где за то не достаје средстава, не само заборави на љубав, него бива да наиђу прилике, које повлаче за собом најгори живот. А ти не смеш сметнути с ума, да си ти без икаква капитала и да је и Ела сирота девојка. Мени се чини, да би ти био срећнији, кад би узео Изабелу.“

„Не замери ми, оче, што морам да ти кажем, да би те ја о противном уверио“

„То се теби сад чини; ал бојим се, бојим се да се не покајеш.“

„Дозволи, оче, да те подсетим на оно доба, у коме си ти био баш у овакој прилици у којој сам ја сад. И ти си имао да бираш: ил девојку по срцу, ил ону, коју ти је твој отац препоручио; и ти си имао пред очима љубав и околности; па шта си учинио? Напустио си очеве савете, превидио си околности и узео си сироту девојку, коју си волео. Па метни руку на срце и реци: има ли срећнијег домаћег живота, него што га ти делиш са нашом матером?“

„То признајем, ал има још нешто, што ти морам признати. Видиш, да сам онда послушао оца и узео богату девојку, не би сад дошао у прилику, да гоним свог сина, да напусти ону девојку, коју воле, за то, што је сирота, јер

би онда мој син био у таким околностима, да му не би ништа сметало да бира по срцу. А веруј, сине, да је сад мој положај гори од твога, и да је много теже мени, што од тебе тражим, да ме послушаш, него што би било теби, кад би ме послушао. Добро пази, синко, да и ти као отац не мораш доћи у положај у коме сам ја сад. Веруј мојим речма, биће ти много теже него сад.“

„Ја увиђам, оче, да је свака твоја реч на месту, али ти крај свега најодлучније велим, да Елу никад нећу напустити.“

„Ни онда, кад ти ја као отац то светујем?“

„Ни онда.“

„Ни онда, кад те ја за то молим“, рече он, а чујем како му глас дрхће од узбуђења.

„Ни онда, оче, јер ја молим тебе, да ме не гониш да чиним оно, што је немогуће.“

„Ни онда, кад би ти твој отац рекао, да ћеш само тако моћи спасти њега од срамоте, да ћеш само тако сачувати његово поштено име?“ рече он, задрхта, па покри лице рукама.

Мене као да је гром поразео. Скочим са столице, приђем му, седнем на диван уз њега, узмем га за руку и хтедох га запитати, шта ће то да значи. Ал кад сам му скинуо руку с лица, упрепастио сам се: лице му позеленило, а суза сузу стиже. Он заћута, а глава му клону на груди. Оставио сам га неко време тако, па онда га узмем за руку и рекох му сасвим благо:

„Реци ми, оче, све, што имаш да ми кажеш.“

„Тешко мени кад сам дочекао, да то признам пред својим сином“, прошапта он. „Мислио сам, да неће доћи до тога, ал кад бог тако хоће, нека буде. Слушај ме, сине, па немој да ме осудиш, немој да ми замериш, помисли увек на то, како је мени било тешко, што сам пред тобом морао то да признам.“

„Говори, оче“, тешио сам га ја, „ја те и сувише поштујем, а да бих те могао за што осудити.“

Он дубоко уздахну па онда поче овако:

„Ти знаш, да је мене покојни Гајстерхоф поставио за татора Изабелу и њеног брата. Знаш и то, да је мени поверио потпуну и неограничену власт у руковању свег њиног имања. Наредба његова гласи да половину истог издам Изабелу на дан њеног венчања, а половину брату јој онога дана, кад буде пунолетан. Разуме се, пред судским сведоцима. А ја, ја —“, рече и грчевито ми стиште руку, „ја сам готово половину тог имања потрошио.“

Ја сам осетио, да ме зној пробја. Свачем

сам се пре надао него томе. Занемио сам, престао сам мислити. Њега је можда моје ћутање окуражило, па настави:

„Немој мислити, да сам тај новац хтео да затајим. Не! Ја сам га узео, да изравнам неке своје дугове, у које сам упао због асесора К. и надао сам се, да ћу наслеђем деде Јосифа тај дуг изравнати. Ал ти знаш, како смо се у деди Јосифу преварили. Ја сам дакле још дужник а време лети, и скоро ће да наиђе доба, у коме треба тој деци не само издати новац, него о њему дати и јавна рачуна. У први мах треба да издам само Изабелину половину, јер ти знаш, да ће проћи још неколико година, док брат Изабелин буде пунољетан. Ал после, шта да буде после? Зато сам видиш смислио ово: Кад би ти узео Изабелу, онда би њена половина припала теби, као њеном мужу, а ти би је уступио Изабелином брату. О томе нико не би знао, и тако би на тај начин била спашена моја част. А мени се чини да би ти и са Изабелом био срећан. Та она је тако добра, тако мила. Па сад реци твоме јадном оцу, чему се има надати?“

Док је он то говорио, чинило се мени, да се све, што је око мене, окреће, и ја сам се морао прилично напрезати, да разумем све, што је он говорио. Гледао сам га, како се мучио, док ми је то казивао. Било ми га је од срца жао, и опет сам га осуђивао. Он заћута, а ни ја нисам имао речи. Најпосле се дигнем. Тешко сам га да се премири; говорио сам му, да ћу о свему мислити и да ћу му за неколико дана рећи на што сам се решио, и тада га оставих сама.

Мучио сам се, борио сам се. Само ја знам, како ми је било у данима те борбе. Ја би још којекако поднео, ал Ела, јадница, шта ће с њом бити? Па онда, жао ми је било и Изабеле. И она није заслужила, да буде преварена. Па на што сам се решио? Једног дана отишао сам Ели и рекао сам јој све, што сам од оца чуо. А она ми је, сиротица, још световала, да је моја дужност да спасем оца. Никад нећу заборавити тај дан, у ком сам се с њом растао. Онда сам се растао са својом срећом, са својим животом.

На неколико месеци иза тога, постао сам Изабелин муж.“ — —

„Ту је, као што видите, крај бележака, у овим првим листовима“, рече наша приповедача. „Видите, ја сад могу то да вам читам, ал онда, јаој боже, како ми је било онда. Че-

сто сам морала прекидати читање, јер ми се сваки час на очи навлачила нека плавичаста магла, често су ми сметале и сузе, а бивало је да ми се чинило, као да ми се коса уздиже. Ал дај да вам прочитам и ове ретке овде.“ Она разви хартију и започе:

„Мислио сам, да ћу ову душевну борбу лакше поднети, ал сад видим, да сам се преварио. Не знам кад ми је теже: кад видим Елу, како пати самном заједно, ил кад морам Изабелу да лажем; а сваки дан се све већма уверавам, да она то не заслужује. Она је према мени тако пажљива, а ја, јадник, како јој ја то све враћам? Мој отац је преварио, а ја јој сваки дан лажем. Сиромаштво мој отац, он је можда своје грехе одкајао, јер је доста патио. А ја? Бог нек ми се души смилује.“

Кад сам са читањем била готова, у први мах нисам мислила ништа. Осећала сам да ме је памет сасвим напустила. И мора да је прошло доста времена, док сам дошла к себи. Па како ми је било онда. У први мах сам мислила, да ћу полудити. Осећала сам, да сам изгубила све, да сам преварена, па и опет никог нисам могла кривити. Тек сад сам разумела ујак ово понашање према мени и док је био здрав и за време болести. Јадан ујак! А Хенрик, а Ела? Па што и њих да осуђујем, нису ли и они патили самном заједно. Па крај свег тога и таког размишљања непрестано се пред-а ме истичало питање: шта ћу сада? — Кад сам се мало прибрала, зовнем служавку, пошљем по њој Ели књигу, коју је искала, и јавим јој, да ми је позлило и не могу јој се вратити. Па онда сам, кршећи руке, опет размишљала, шта да радим. Једино што сам знала било је то, да више не могу остати код Хенрика. Ал како и на који начин да му све то кажем. У кога да тражим савета, кад немам никога свога. У такој муци пролазио је дан за даном, и оно што је морало наићи није се могло избећи.

Не могу вам ваздан говорити, како је текла цела ствар, то би ми било врло тешко, доста да сам ја Хенрику признала све, што сам дознала; рекла сам му, да и њему и покојном ујаку све праштам, ал да ће он и сам увидити, да иза свега тога не могу остати код њега. Он ме је потпуно разумео. Па видите, у онај мах, кад сам му ја све то казивала, подносио је он толико, да сам и нехотице морала заборавити на сву увреду, коју ми је нанео он и његов отац.

Томе су се многи чудили — а ми смо се

у миру растали, у миру смо расправљали целу ствар, и тек кад смо били сасвим на чисто, онда смо рекли о свему мојој свекрви и Ели. Хенрик се одмах био постарао, да се сав иметак, који сам ја иза мога брата наследила, доведе у ред, и ми смо се пријатељски растали. Ја сам одмах отпутовала у Б. Ту сам се бавила неколико дана, па онда сам, путујући даље, сврнула у Лајпциг, и ту оставим код неког рођака сав мој новац, да га остави у неки новчан завод, и од тога доба ми исти сваке године шаље интерес од споменутог новца онамо, камо ја наредим. Како сам онда отишла из свог родног места, нисам се никад враћала. Живила сам сад овде, сад онде, само да сам што даље од оних места, за која ме веже по која успомена, и тако ме ето и код вас. Са Елом се нисам ни опростила. Хтела сам да избегнем сцену, која би тада морала наступити. И нисам је никад више видела. За њу је тај потрес био и сувише јак а да би га могла савладати. Иза тога је живила само две недеље. Ни Хенрика нисам видела од оног доба, како смо се растали. Ал ономад ми пише његов лекар, који је од мог рођака из Лајпцига дознао где сам, да су му дани избројани, и да ме жели још једном ви-

дити, јер хоће на самрти да се увери, да л' сам му опростила. Дуго сам размишљала, шта ћу, најпоследње сам се решила, да идем — и тако ћемо се скоро растати.“

Њено приповедање тако нас је занело, да нам је тек, кад је она заћутала, пало на ум, да запитамо, које је доба. Кад смо погледале на прозоре, увериле смо се, да је већ и зора зарудила. У напред смо се већ договориле, да ћемо ту ноћ спавати код Софијине газдарице, и тако се дигнемо, захвалимо се нашој домаћици како на поверењу тако и на вечери, рекосмо јој, да ћемо је задржати у тужној алепој успомени, и тако се растадосмо.

После тога видиле смо се с њоме још оног дана, кад је отпутовала, и — више никада.

* * *

Прошло је од тога доба више година. Ја сам у велико учитељевала, када ми једног дана стиже глас од Софије, да ће ми за неколико дана послати нешто, што је добила од њене газдарице из Сомбора. И заиста, после кратког времена добијем поштом црну карту-посмртницу са позлаћеним словима. Најкрупнија слова на истој гласила су:

„Изабела Рајнер рођ. плем. Гајстергоф.“

ПРАВО ЗЛО.

Рећа без милина,
Веселе без вина,
Невеста без венца,
Шума без студенца;
Младост без песама,
Џамбас без чизама,
Тврђава без зида,

Девојка без стида, —
Све је ништа то;
Али судба стара,
Имат четир џепа
А немати пара,
То је право зло!

Д. Ј. И.

ИДЕАЛНОСТ У МИЛОШУ ОБИЛИЋУ.

У прошлому броју гледао сам, да по народним песмама колико толико обележим нарав Краљевића Марка, поглавито пак његову шаљиву жицу, и дошао сам до тог успеха, да је Марко као такав израз народне једре снаге а да му је хумор у главном израз лукавства. Данас ћу да се позабавим са народним јунаком од другог квалитета, са Милошем Обилићем, који се, ако је и веран побратим и *sponsors malorum* Марка Краљевића, са свим друкче огледа из народних песама, него Марко.

Народу српском је поред представника чисте снаге и простог лукавства требао и пред-

ставник идеалне му тежње у чистом јунаштву и племенитом осећању. Тај му је представник Милош Обилић.

То је хтео народ да обележи не само Милошевим речима и делима, него је сам, тако рећи у тексту, јасно приказао Милошева телесна и душевна својства, да се нико не би посумњао на његово мњење о Милошу:

Момак лијеи, ставан и прикладан,
А од више срце у јунака,
За јунаштво родила га мајка!

Кад Лека капетан приказује сестри јунаке, вели за Милоша:

Ако ли си, селе, наумила
 Узет', селе, *дилбера јунака*,
 Кома *снаге* и *љепоте* нема,
 Нити има *стаса* и *образа*
 У свој земљи на четири стране.
 Узми, селе, војводу Милоша.

Кад Милош пева, он пева:

Гласовито али *илеменито*.

Кад Милош дође међу виле, с њим се по-
 здрави и помајка га изљуби, говоре виле међу
 собом:

„Боже мили, *лијепа јунака!*“

Кад царица Милица о њему говори, она вели:

Обилић је *соја господскога*,

што хоће да каже, да је у Милошу урођено
 господство ако и није од властелинске лозе. Сви
 пак веле цар-Лазару:

Милош ти је крило у држави

а сам Лазар, кад напија здравицу, вели:

Ако ћу је напит' по *јунаштву*,

Напићу је војводи Милошу!

Сва узвишена својства, која могу човека да
 красе, спојена су у Милошу. Милош није ни-
 кад лукав, он на мејдан излази отворено, као
 прави кавалир, те тако никад не употребљава
 непријатељеву неприлику у своју корист; он га
 опомене, да је ту и позива га, да се брани,
 шта више, не да ни свом савезнику, да се ха-
 сни поверљивошћу противниковом: он не да, да
 Милан Топлица устреми змаја од Јастреба, кад
 је тај скинуо са себе крила и окриље, те се
 тако без обране своје купа. Он племенитошћу
 задобије и змаја за себе, те се побрати с њи-
 ме. Милош и увређен чува чисти сјај свога
 јунаштва, те отме Ђорду од Марка, кад је овај
 хтео напрасито да посече сестру Леке капетана.

Нужно је и то приметити, да кад цар Ла-
 зар даје купити харача, он шаље скоро свагда
 Милоша; јер је Милош као скроз племенита
 душа уједно — и чистих руку. Та племенитим,
 nobl понашањем својим набавио је Милош цару
 харача у Кара-Влашкој и Кара-Богданској! Он
 иде у Латине, он иде да контролише Југовиће
 при зидању Раванице, он је постао царски хаз-
 надар.

Но Милошева узвишеност, идеално стано-
 виште његово, које се свагда у добру огледа,
 приказује нам се најлепше из песме „Цар Ла-
 зар и војвода Милош“, кад га Вук Бранковић
 код цара опада, и цара против њега дражи.
 Цар се заиста поведе за Вуком, те хоће Ми-
 лоша да да обесити; али је Милош својим ве-

личанственим карактером положио себи основу
 за своје спасење: царица Милица, која као же-
 на дубље схваћа ноблес у појави, моли, да га
 не обесе бар у Крушевцу, надајући се зар, да
 ће цара напустити гњев, кад се удали; Раде
 неимаре и триста мајстора моле такође Лазара,
 да му поклони живот на мејдану или да га не
 да бар обесити пред задужбином његовом „да
 његове смрти не видимо“; у Шарган планини
 моле Лазара тридесет чобана, да им поклони
 Милоша и дају му хиљаду оваца, или да га
 бар не да обесити овде, „да његове смрти не
 видимо“; код Будима града пак радују се „три-
 ста ђеце, триста сирочади“, што га виде:

Кад виђеше војводу Милоша,

Сви са главе капе укидоше:

„Благо нама до бога молога!

Ево нама нашег господара,

Кад год је он нама долазио,

Вазда нас је добро даровао.“

То је већ дубоко дирнуло цара:

Он заплака сузам' од очију:

„Боже мили чуда великога!

У Милоша доста пријатеља

По свијету на четири стране.“

Како је морао бити Милош дубоко урезан
 у срцима свију тих, кад су се чак и усудили,
 да стану и цару на пут, да овај пренагљено
 не укине живот таквоме јунаку!

*

Већ порекло Милошево увио је народ та-
 јанственом чаролијом. Ко му је мати? Ко му
 је отац? Ма такав јунак, тако оличена хра-
 брост и племенитост не ниче само из људског
 крила. Народ му даде за матер Јању чобаницу,
 за оца огњенога змаја а за помајку вилу на-
 горкињу, која га је одојила. Е тако се могле
 усредсредити све врлине у Милошу а без људ-
 ских мана. Тако је могао постати народу идеал
 јунаштва и племенитости. И као год што су
 стари Јелини својим великим народним јунаци-
 ма божанствено порекло дали, тако је српски,
 хришћански народ свом Милошу приписао ако
 и не божанско а оно бар неко више порекло.
 Па народ је ишао још даље да оправда своје
 идеално схватање о Милошу: он га уводи у
 добу кад му се отварају очи, кад долази до све-
 сти, у кулминацију српске славе и величине, у
 друштво цара Душана. Шта је друго могао ту
 Милош видети и научити, него узвишеност и
 јунаштво! Зар је онда чудо, што се Милош та-
 кав и развио? Па како ли га тек народ прати

са овога света! Милош гине у најужаснијој катастрофи народа српског, у косовопољској. Народ је завршио свој позив — са идеалом самосталности нестане и идеала јунаштва и племенитости. . . .

*

Да видимо сад и Милошеву околину па и његово обично друштво.

Ми не можемо себи Милоша у извршењу својих јуначких дела ни замислити без коњица, дебелог Ждралина.

Добра коња, још боља јунака.

У свако доба, било у народним, било у уметничким песмама, спомиње се уз ваљаног јунака и ваљан коњ — уз смешног јунака и смешан коњ: дон Кихот и Росинанта —, није дакле ни чудо, што је народ уз тајанствено порекло Милошево приписао и Ждралину његовом неко тајанствено порекло. Као да су се обоје из виших сфера створили на земљи, да је својом појавом украсе и увеличају, те да оду са ње, остављајући за собом успомену на своју узвишеност и идеалност.

Ждрал је вечити пратилац Милошев, он дели с њиме и добро и зло:

„Ја не имам куле ни авлије,
Нити имам остарјеле мајке,
Нит' ја имам вјеренице љубе,
Осим Бога и Ждралина мога.“

вели Милош у песми „Женидба Милоша Обилића“, у разговору с Марком Краљевићем и с Миланом Топлицом. А кад га ови позивају, да презими код њих, вели Милош:

„Нијесам се јунак научио,
Што остане иза тебе, јести,
Нити се је Ждралин научио,
Огривине јести иза Шарца.“

Сав јуначки понос говори ту, који неће да пада на терет ни побратиму своме, Краљевићу Марку:

„Већ ја идем од града до града,
Ће год дођем граду и капији,
Саломићу града и капију,
Не би л' његод јунак погинуо.“

Јуначки, величанствени појам и о себи и о свом позиву. И ту видимо Милоша као јунака, који лута по свету, док не дође граду Леђанскоме. Ту је помоћу Ждралина добио краљеву ћерку, јер је Ждралин „одвио кошију“, т. ј. у трци први дошао до мете. Па како уме Ждралин да трчи:

Бих рекао и бих се заклео,
Да се Ждралин земље не дотиче,
Већ су пода њ крила подметнута

Од јунака му је свагда највернији друг Краљевић Марко. И не може бити друкче, та јунак бира према себи друштво. Но како је народ фино разликовао својства у оба јунака: Марко је свагда снага и јунаштво а кад не може тиме да надвлада непријатеља, он притече богме свом старом средству, лукавству. Милош пак, „који вјеру у јунаштву чува“, не лаћа се никад тога средства, зато и допада често у невољу, у сужањство, из кога га обично избавља Марко. Други му је веран друг Милан Топлица, који се такође не устеже, да употреби лукавство да дође до цели. То се види особито из песме „Женидба Милоша Обилића“. Милош је на кавалерски начин „добио кошију“, убио троглава Арапина и дошао до девојке. Краљ Леђански даће му кћер ако веру промене, а Милош:

„Док је сабље и деснице руке,
Нико мене превјерити неће.“

Али га ухватише и бацише у тамницу. Једва је могао јавити Марку где је. Марко му пође у помоћ и шта ради: чим дође у Леђан, одмах иде к тамници, те буздованом обија врата; али су врата тврда, и док их бије, покупи краљ читаву војску, те ухвати мога Марка. Сад им долази Милан у помоћ. Али је Милан мудар; он се некако дочепи краљевог сина и одбегне с њиме у Србију. Сад се измењује робље.

Али најмилије друштво његово, камо се Милош враћао као у породицу своју, беху му виле. Милош је некако био с њима на равно. Ако је он био у новољи, долазиле су му виле у помоћ, а десио се и случај, да је Милош избавио виле из опасности.

„Мој Милоше, моје миловање!“

тако му је тепала вила нагоркиња а он је њојзи говорио:

„Моја мајко, нагоркињо вило!“

Њезине кћери пак називао је Милош: посестрима а оне њега побратиме. Своју помајку, нагоркињу вилу, љуби Милош у белу руку а она њега међу очи црне; посестрима пак:

Вила му се на крило савила,
Објема га рукам' загрлила,
Па га љуби у бијело лице,
Уз образе с оба двије стране,
А најпослед међу очи црне.

Представнику идеала јунаштва и племени-

тости могу виле само пријатељице бити; никад Милош не долази с њима у сукоб, као што често долази Марко. Маркова безобзирност и не допушта, да му заповеда онај, који није јачи од њега; код Милоша нема о том ни спомена. Његова кавалерска нарав утиче и на саме виле тако, да га оне радо примају у друштво као свога — упливисање праве племенитости и на виша створења.

Народ, имајући Милоша тако пред душевним очима својим, није могао а да му не досуди уједно и улогу најмилијег светитеља свог, светог Ђурђа. И Милош се бори с аждајом, па је и надвлада, да богме помоћу посестрима своје, из облака виле. Како је тим делом учинио Милош добра свим шумским становницима, показује свршетак песме:

Све на гори тице запјеваше:
„Бог ти дао, војвода Милоше!
Јуначки ти спомен остануо,
Међу браћом, славном Србадијом.
Тебе Срби вазда спомињали,
Док је жарког сунца и мјесеца.“
Ту Милоша виле дочекаше,
Јуначкијем даром дароваше,
У бијело лице пољубише.

Кад је пак Милош избегао посестриму своју, вилу Иконију, и кад га је мајка њена запитала: „чиме би ја тебе даровала?“ рече Милош:

„О помајко, нагоркињо вило!
Ја би данас јунак најволио,
Да се славим и да се спомињем,
И кад мени до невоље дође,
Да се мени у невољи нађеш!

Зар је могао Милош што друго и зажелити? Он не тражи блага ни господства, већ тражи славе, а знајући, да је ипак смртан човек, тражи још, да му се вила у невољи нађе. Племенито срце његово хоће само идеалне награде.

*

Да богме, да је таквога јунака морао озарити и благи одсјај женске лепоте. Милош је у неком смислу и љубавник. Већ га виле завољеше, и не знајући да им је по млеку брат, јер је на њих утицала лепота појаве његове и јуначко му *savoir-vivre*. Оне одмах сазнаше, да је ванреднијег соја, та из ока му не севаше дивља ћуд и пусто делибашење, већ благи поглед и узвишен, племенити сјај.

Кад је пак „однио кошију“ и дошао до кочија:

Он одјаха својега Ждралина,
Па погледа у златне кочије,
Ал' у њима лијепа ђевојка,
У крилу јој хиљаду дукати.
Он улази цури у кочије,
Пољуби је и два и три пута.

Милош је држао, да има права, да девојку пољуби, јер ју је добио на „кошији“ за жену. Да није тога, Милош, у узвишеном појму свом о девојаштву, не би никад учинио то. А девојка у кочијама као да се није баш одуширала, гледајући краснога јунака! Та и он, као сваки племенити јунак, који није дворски чанколиз, поштује жене и девојке, те се чисто већма стиди њих, него оне њега — та Милош није швалер.

Што се пак није свидио сестри Леке капетана, узрок је томе превелика претензија девојчина — та њој се није свидио ни Марко, ни Реља. Али се Милош зато допао бољој девојци, питомој ћерци цара Лазара. Е ту је народ некако уступио женској половини својој право, да награди и увенча идеалног јунака свог. И народ је кавалер; он зна, да ако женски део његов не одаје поштовање и приврженост јунаку, онда то и није заслужио у потпуној мери. Млада Јелисавка долази Милошу у одају; Милош се поплашио од дворских дошаптата а девојка му вели, шта се боји, та она би га почастила, да је он дошао њојзи... Безазлено је то признање своје љубави к Милошу. А народ, како ли је на послетку могао увенчати свог идеалног љубимца, него тиме, што га је поставио за царевог зета. Царство је било свагда у народу узвишенији појам, и кад је Милошу у својим песмама, том најдражијем благу нашем, дао кћер свога цара за жену, мислио је, да га је тиме најлепше даровао; Милошу, сиромашу Милошу, невластелину Милошу, који само своја узвишена својства доноси у мираз. Зар није то кулминација народног идеалисања?

Па и уметничко песништво наше дало је у сличном правцу свога израза. Оснивачи наше драмске књижевности, Јован С. Поповић и др. Јован Суботић, идеалисали су тог јунака у својим трагедијама. Интересантна појава Милошева припада трагедији тако исто, као и епу; — Марко Краљевић остаје само епски јунак.

Милац Савић.

ПУТОПИСНЕ ЦРТЕ.

(УСПОМЕНЕ ИЗ ИТАЛИЈЕ)

ИЗ МИЛАНА НА КОМСКО ЈЕЗЕРО.

(Свршетак.)

II.

Пароброди пресецају комско језеро на све стране. Главна места, из којих возе пароброди, јесу *Кома* и *Леко*, на оба јужна огранка тога језера, а на северу место *Колико*. Пловидба од Кома до Колика траје од прилике три и по сахата. Пут тај био би да богме много краћи, али лађе пристају на више станица, на десној и левој обали језера, а то знатно продужује пут.

Комско језеро је доста дугачко, али није широко, нарочито му је узан огранак на југо-западу код вароши Кома. Било је око девет сахата пре подне, кад сам ушао у пароброд и кренуо пут *Белафа*. То је варошица на десном брегу језера где дивно лежи.

С почетка ми се чинило, као да бродим каквом омањом реком, тако је узано језеро код Кома. Опасвају га с три стране: са запада, истока и севера, високе планине, па како је језеро узано код Кома, мислиш да му и нема изласка, и да ће брод ударити о стену. Али то не траје за дуго. Наскоро се рашири језеро, обале му се знатно размакну, па се са живописном околином показује у свој својој лепоти. На шареној обали се све нижу летњиковци, једни лепши од других, у којима бораве преко лета богати Миланесци. Неки су летњиковци својина иностраних кнезова и богаташа из разних земаља европских. Брда се поносито дижу у вис над глатком површином језерском, која са бајним обалама дивно одејајива од мекх сунчаних зрака. Иза брда, што окружавају само језеро, дижу се друга брда, далеко виша и величанственија, преко целе године покривена снегом и ледом. Околину комскога језера краси одашуд бујна вегетација, па се протеже скоро до самих врхова од брда. Језеро лежи врло угодно. Са севера, од Швајцарске, заклањају га високе планине од студених ветрова, и тако могу да успевају на његовим обалама скоро све биљке и дрвета, што иначе расту далеко на југу. Свуда видиш дуж језера агаву, ловор, мирту, маслину, смокву, пинију и кипариду, а на скривитијим местима и лимун и неранчу.

Око ти борави са особитом насладом и уживањем час на једној, час на другој страни језера. Дуго сам се наслађавао у дивотама леве обале језерске, и нисам могао сит да их се нагледам. Погледам за тим и на десну страну, па ми се чинила још лепша и краснија. Час ти свраћа поглед на се диван какав летњиковац саграђен баш на обали,

час ћеш опет радо управити свој поглед на другу какву зграду, што се високо диже на брегу. Крај вилинских замака поноситих богаташа стоје мајушне куће скромних сиромаша, који у горком зноју свога лица морају да се боре за јадни свој живот. Где год има богаташа, ту мора бити и сиромаша да им аргатују и работају. Природа не трпи једнакости међу људима на овоме свету, те је узаман труд и напор што га људи чине, да оборе тај неумитни закон. Природа изједначава људе цигло у смрти!...

Где је обала на језеру мало стрменитија, ту су угодно усечене у стење терасе, па засађене разноврсним јужним биљкама. Овде онде видиш на обали врбе жалостивке, зелене гране спустиле у бистру језерску воду, у којој се дивно, као у чаробном каквом огледалу, огледа околина са красним својим шаренилом. Лепоте мајке-природе још већма је увеличала вешта човечија рука. И десна и лева обала језера је непрекидан низ дивних летњиковаца, да ти се око не може доста да нагледа! Из вртова и са летњиковачких балкона поздравља лађу весело женскиње махањем руку и марама, а са висока поздравља је живи пуцањ из прангија. Свуд по језеру језде маћи и већи чамци, у којима певају и кликоћу чили момци и девојке, да им се глас далеко разлеже по стенама и дубравама, а над самим језером се складно таласају величанствени звуци од звона из оближњих села и варошица.

Пароброд, на коме сам се возио, био је пун света. Могао си чути различне језике: талијански, француски, енглески а највише немачки. Горњо-талијанска језера похађају са стране навластито немачки путници. Немци, особито пак северни, јако се одушевљавају за лепоте мајке-природе. Гледајући их на пароброду где управљају своје дурбине час на једну час на другу страну бајнога језера, узносећи његове лепоте у најусхићенијим речима, и сам још већма с њима уживао.

Средиште немачких путника на пароброду била је нека млада Американка немачке народности. Дошавши из Америке у Европу са својим мужем, остави га она у морском купатилу у Мљетцима, а сама је међутим, док јој је муж боравио у бањи, као права Американка, којој модерно начело еманципације женскиња беше прешло у крв, путовала по лепим крајевима талијанским. Била је то духовита и врло образована женска, само се можда више него што се приличи истицала са својим даром и зна-

њем. Сујета је слабост, од које баш као да највише пате духовитије женске. Да би наша Американка уверила своје суплеменике, да имају право, што се диве красотама комскога језера, тврдила је, да је видела и *Фирвалдштетенско* језеро у Швајцарској и *краљево* језеро у Горњој-Баварској, која су на гласу са своје лепоте, али да за то ипак далеко заостају у томе иза комског језера. То је, да богме, лакше рећи него и доказати. Свако од та три језера има своје нарочите лепоте. Краљево језеро се одликује бујним зеленилом своје околине и свежим ваздуха, фирвалдштетенско језеро величанствену ношћу Алпа, што га окружавају, а комско језеро питомошћу природе, коју још већма украси вешта човечија рука.

Американка, којој су бујно куљале речи са усана, нижући се у најодабраније изразе, беше доиста доказала целој друштву, да је комско језеро прави бисер и алам-камен међу свима европским језерима, јер су бар немачки путници на те њене речи сада још живље и пажљивије посматрали лепу ту панораму, како би је што потпуније себи снимили у срце и душу.

На пароброду је био један морнар, с којим се на том своме путу бејаш упознао. У млађим својим годинама, док је горња-Италија још била под Аустријом, служио је он у нашој војсци, па је за те своје војничке службе дуже времена боравио и у Угарској. Гледајући, како се путници диве лепоти комског језера, рече он, да ће они одатле са собом однети трајашан спомен у свој завичај, који ће им навек бити мио и драг. Тако се исто, рече, и ја често сећам Угарске, где сам тако лепо проводио млађане своје дане, и то сећање чини ме и сада сетна, кад садашњи свој живот, пун јада и невоље, упоредим са некадашњим сретним својим животом у Угарској. Право се каже у нас: „Nessun maggior dolore che ricordarsi del tempo felice nella miseria“ — „нема већег бола, него сећати се сретних времена у својој невољи“ —; па за то би ја овај лепо крај, коме се ви тако дивите, а у ком ја трајем само чемерне дане, радо заменио са некадашњим сретним својим животом у Угарској.“ Добри морнар је јамачно мислио, да у Угарској и сада још влада лаки онај и удобни живот, као оно пре три-четир десетине година, када је још у пуном јеку било оно познато: „Extra Hungariam non est vita, si est vita non est ita“ — изван Угарске нема живота, и ако га има, није такав!

Путници, који желе да разгледају сву околину комског језера, да походе све знаменитије летњиковце, требају за то више дана. Ја сам походио само два места на језеру и то *Каденабију* (Cadenabbia) на

западном, и *Белађу* (Belaggio) на источном брегу језера. Каденабија је убава варошица, лежи дивно на језеру, и за то се радо задржавају тамо страни путници. Не далеко од тог места саграђен је један од најлепших летњиковаца на целом језеру „Villa Carlotta“, која се са своје лепоте пуним правом зове краљица комског језера — „la regina del Lago.“ Тај је летњиковац у току времена чешће мењао своје господаре а сада је својина кнеза од Сахсен-Мајнингена.

Кроз дивни перивој, у коме цветају различне јужне биљке и дрвета, улази се у сам летњиковац, који је и по себи красив и дивотан, али он скрива у себи још једно благо, што највећма привлачи на се стране путнике. У мраморној дворани летњиковачкој стоји унаоколо дуж зида чувени вајарски посао великог данског кипоресца *Торвалдсена* а представља ратни поход великог Александра, краља македонског. Слике извајане из мрамора јесу прави ремек скулпторске вештине, пуне живота, свежине и једрине, све задахнуте узвишеним полетом чисте прекаљене идеалности. Можда ни један кипорезац новијег века није тако добро проникао у тајне старокласичне вештине као Торвалдсен, с којим се мали дански народ с правом може дичити пред васцелим светом.

Дуго сам гледао то ремек-дело Торвалдсеново па ми и сада још живо лебди пред душом!

Из „Вила Карлота“ вратим се натраг на обалу, погодим један чамац па се за по сахата превезем на источну страну језера, у место Белађо. То је неоспорно најлепши део на језеру и за то га највећма похађа стран свет. Особито има тамо много Енглеза; а где се год налазе у већем броју Енглези, тамо ћемо свакад приметити да влада и већа скупоћа. О томе сам се навластито уверио и за свога путовања по Швајцарској, коју земљу многобројно посећују Енглези. Нећу никад заборавити, како сам зло прошао у купатилу *Рагацу*, где, стигав железницом доцне ноћу, бејаш случајно одсео у енглеском хотелу. Био сам фино послужен, али сам зато добио и папрен рачун, да се тврдо заверих, да ћу се у напредак добро чувати од енглеских гостионица!

Белађо је средиште комскога језера. То је најживљи крај на језеру, и у његовој су околини саграђени најугледнији летњиковци и перивоји. Осим већ поменути „Villa Carlotti“, вредно је особито још видети и летњиковце *Сербелони* и *Мелџи*. Пошто сам ручао у Белађу, провео сам цело после подне све до вечера у красним перивојима оба летњиковца. Чудити се мора свако, шта све може да уради човечија вештина! Голо стеће и врлети што се спушта у језеро, претворено је као каквом чароли-

јом у дивне вртове, где те сусрета на сваком кораку друго биље и растиње, махом таково што расте далеко на југу. Ваздух је испуњен мелем-миришом од различног цвећа и дрвећа, да га се не можеш доста да наживаш, а са висова ти се отвара на све стране неописано лепа панорама, особито на само језеро, које и цело може да се прегледа. Чинило ми се, да би тако могао стајати читав дан, наслађавајући се у красотама тог земаљског раја. Шта су бурне радости и уживања, што их налазимо у средини човечанског друштва, према дражима божанске природе! Сретан, пресретан је сваки, који зна да осећа њене лепоте.

Међутим се приближило вече, када се пароброд из Белаћа враћа натраг у Комо. Лађа је пресецала као огледало глатку површину језерску а главице оближњих брда се зажариле од последњих зрака сунца, које се праштало са старим светом, да светли у далеким крајевима новог света.

Беше већ ноћ кад сам стигао натраг у Милано. Ту вечерајући у красној „галерији Виторо Емануеле“, уживао сам на ново у мислима лепоте комског језера, па и сада још уживам, након толико година, кад год помислим на њ.

Др. Ђ. Дера.

У М Е Т Н О С Т.

ИЗЛОЖБА СЛИКА ВЕРЕШЧАГИНОВИХ У БЕЧУ.

Баш сада се навршило 4 год, како је Верешчагин први пут изложио своје слике у Бечу. Последница те изложбе је била огромна. Као на какво чудо, врвео је свет на изложбу и као скамењен посматрао читаве сахате онај живи истински живот, и полазећи кући, још би бацио последњи поглед, примио последњи утисак, да га никад више — не заборави.

Након 4 год., ево Верешчагина опет у Бечу, улегао у своје старо гнездо, сам својим радовима запремно читаве просторије дома за вештине.

И ако му овогодишња изложба не достиже садржином слика прошлу, ипак свет врви као и пре да види те *живе* слике, и сада као и пре, стоје „стручњаци“ пред чудним сликама, тог „необичног човека“, грискајући усне, па се боре сами собом камо и како да га класифицирају — јер не могу да га сместе ни у једну школу досадању.

Као и пре једни га кују у звезде, називају га првим сликарем овога века; а други, ма да му признају, да га у цртању и употреби боја нико не надмашује — одричу му ипак карактер правог вештака, јер нигде не пази на захтеве естетике, на правила сликарска, цео рад му је концентрисан ли на верно репродуцирање живота, нигде ни најмање идеалисања. — То се најбоље види у томе, што још ни једном не покуша своју кичицу о „голо женско тело.“ А познато је да ко не признаје, да је вештина сама себи цел, да подражавање природе није њен задатак, по на против „идеалисање“ т. ј. „савршеније“ представљање живота — тај нема права, да се назове вештак.

Па опет, опет... Сваки и „стручњак“ и „нестручњак“ и нехотице приклања главу, пред ра-

дом тог „необичног дара“ и читаве сахате као очаран разгледа изложено благо.

* * *

Овом приликом изложио је Верешчагин 85 које великих које малих слика, осим тога ваздан цртежа, од првих својих почетничких радова, на петроградској академији за вештине, до последњих својих скица, бачених тек онако олако на артију. Баш ти цртежи, што показују радника у „пеглижеу“, збунили су потпуно „стручњаке“ и „критике“. Најпростија скица, тек само неколико потеза, па тако оштро и верно означен предмет. Из тих цртежа, који уједно представљају и цело развиће вештаково, види се, како вешто и верно уме да схвати и репродуцира све појаве. Тако верно „као што рече неки критик“ као фотографски апарат. Но та његова особина још се боље опажа у бојадисаним сликама. Никада, ни у једном случају није у неприлици, како да представи ову или ону боју у природи. Ко је видео његово излажење и залажење сунца на Хималаји са целом оном дугом боја; ко је видео белину његова снега и мрамора; ко је видео вечерње руменило, плаветнило његова неба и т. д. само тај може да добије појма, докле је заиста напредовала сликарска вештина и колико се *приближила* истини природе.

Но да пређем на слике саме.

Овогодишња изложба је већим делом плод путовања по источној Индији и Палестини. Све што је значајније, све је сликар прибележио или оловком или бојом. У Палестини је обишао сва она места, која се спомињу у старом и новом завету и насликао их по природи. Ту је гроб Христов,

место на Јордану, где се Христос крстио, брдо искушења, Мртво море, гроб Аврамов, бунар Јаковов и т. д.

И индијским сликама доноси ваздан дивних сценерија тропске природе, разне грађевине индијске и портрета.

Плод тог индијског путовања су и две велике слике: „*Будући цар*“ и „*Енглези савлађују устанак индијски*.“

У првој слици представља дочек принца Уелског у Џезпору. Уз огромну пратњу улази принц на слону у варош. Слика је огромне димензије, слон принчев и најближа околина су у природној величини представљени. Сама слика готово умори посматрача својим шаренилом. Црвена и бела боја претерећене златом сачињавају главну боју, па и сами домови са бизарном њиховом орнаментиком обојени су ружичасто. Не могу а да овде не споменем једну маленкост, но која је веома карактеристична по самог вештака, и по његову верност у представљању. Слика није могао да наслика слику биз прашине, јер где је толико људи зацело мора прашине бити. С тога је цела слика увијена у прашину; прве најпредње особе и животиње су чисте а остале што даље све мутније, па чак и високо на плаветнилу небесном, виде се млазевни ускомешаног праха. Ово споменуемо навлаш, што до сада видесмо да у већини слика тога нема. Ми виђасмо читаве атаке коњичке — без прашине.

Сама слика производи ефект својим шаренилом и величином фигура.

Много значајнија је друга слика „*Енглези угушују индијски устанак*“, јер и нехотице сакрива у себи огромну тенденцију — борбу против смртне казни. Она је наставак оне борбе, коју је Верешчагин запоео у својим сликама из руско-турског рата. Дочим је у ратним сликама, представљао борбу државе против државе, представља у овој слици и у њеном пандану „*Казна руских завереника*“, као што и сам вели, борбу државе против појединаца.

Нико неће и не може, заборавити утисак ове две слике. Он је речитији приговор против смртне казни, но сви правнички разлози.

Слика „*Енглези савлађују индијски устанак*“, износи нам дуг ред топова, и пред сваким топом, а везаног за њега, по једног Инда у дугој белој кошуљи. Мало даље од топова, упоредо са њима, стоји уређена војска, код сваког тона стоји потребна прислуга. Тобџија држи запаљен фитиљ на ваљци и само чека заповест да запали барут и да се изврши — „*Људска правда*.“ На све стране света разнеће ђуде та дрска телеса, што хтедоше слободу,

хтедоше да су људи . . . а не знадоше јадници: „да сву слободу за се треба цар.“

Особито дивна је слика Инда на првом тону. Сед старац дуге беле браде обучен у бело рубље, леђима наслоњен на уста топовске цеви. Очи подигао небу па пола очајно, пола одважно, чека последњи час, а отворена уста му канда чате последњу молитву. На томе старцу је особито дивна белина рубља. Онде где се рубље упило уз тело чисто је бело, а где нема тога, жућкасто-бело, провидно.

Цела се сцена дешава на дивном ведром тропском дану. Прве особе су готово у природној величини.

Сасвим противна сценерија је у другој слици „*Казна руских завереника*“. Мрачно зимско јутро, цело небо застрто облацима а ваздух поплављен крупним снегом, који покрива све и земљу и гледаоце. У даљини, тек што се виде кроз снег, стоје уздигнута пет вешала. На двома већ висе две тавне масе, а три су празна чекају жртве „реда и поретка.“ Око вешала се збио ужи круг гледалаца, виши официри и „лојална“ лица, а између њих и остале гомиле, која је у округ стала околу губилишта. чувају празан простор војници.

У дну слике виде се неколици фабрички димњаци, из којих дим правце иде небу. Особито живо је представљена гомила гледалаца „незваничних“, што су сасвим спреда у слици, леђима окренути посматрачу. Сва лица су упрта на стратиште и изражују особиту пажњу. Сваки лик има други положај. Особито су карактеристични ликови једног попа, жене до њега, по свој прилици његове поше и једног сељака. Поп флегматично гледа, поша преплашено радознано а сељак обучен у кожух, уздигао се на прсте, извио се само да што боље види вршење правде. Баш изгледа као да у тај пар мисли: „А што су се бунили“ . . . „Ах да ми је бар комад тога ужета, веле, да доноси срећу“ . . . А оне жртве, што их сада високо у ваздуху завејава ветар — принеле су живот на жртву — баш зато што мислише *њему* да помогну.

Тим сликама, вели Верешчагин, хтео је да покаже, да и на том мрачном пољу људске проналазиље има напретка, јер енглески начин убијања је зацело најсавршенији. Хтео је да изнесе и најгори начин смртне казни „распињање“, но није могао слику да доврши. Нема сумње да је у тој слици хтео да представи распнуће Христово. На ту мисао нас наводи то, што је Верешчагин овом приликом први пут изложио и неколико слика, којима је предмет узет из живота Христовог. Сlike су са схватања сликарева веома интересантне, тако да се морам мало дуже забавити на њима.

Као што смо напред споменули, Верешчагин је обишао сва места и све споменике у Палестини, који би стојали у свези са библијским догађајима. Пределе и предмете насликао је онако, као што су у истини, па према томе и према својим и туђим штудијама библијским компоновао је слике.

Нигде се не огледа његов критички реализам тако као у тима сликама. Ма да по вештачкој вредности заостају иза најбољих му слика, ипак су веома интересантне. Наиме јако одступају од уобичајеног начина сликарења „светитељског“ две негове слике тога рода: „Света породица“ и „Ускрснуће Христово.“

Држећи се евангелиста Матије, Марка и Јована и апостола Павла, Верешчагин је насликао целу породицу, оца, матер, четири брата и две сестре. У откривеном неком дворишту, сместила се цела породица. У дну дворишта се види неки свод и под њим разастрто опрано рубље да се суши. Мало напред седи Марија, мати Христова на земљи, убрађена белим убрадачем и доји дете, поред ње стоји велика девојчица, засенила очи рукама и гледа на два мала брата, што се на сред дворишта ваљају, посред гомилице кокошака. Пред матером седи мања девојчица и пиљи јој у очи. Напред уз десни зид, из кога је овде и онде избило травље и цбуњевље, стоји прислоњен столарски радњи сто, и на њему ради неки седи старац, Јосиф, отац Христов и одрастап момчић, брат Христов. На левој страни слике сасвим напред уздигле се неке степенице; и на њима седи рићокоси младић, тек што га пробила рејава рића брада, па се задубио у читање неког записа. То је веран лик Христов, као што га описује предање. Лик сам нема на себи ничега карактеристичнога, ни трага идеализације. И остали су ликови израђени сасвим реалистично, мушки су обучени у дуге беле кошуље, а типови су чисто семитски, чак ни зулови (бајцеси) не фале. Утисак целе слике сасма обичан, ма да је начин обраде тако разнолик од уобичајене шаблоне. Ову слику Верешчагин највише цени на целој изложби, особито са дивне поделе светлости на њој.

Још оригиналнија и необичнија је друга слика „Ускрснуће Христово“. Наипавши на прави гроб Христов, видео је Верешчагин, да су све слике о ускрснућу неистините, јер гроб није вертикално издубљен у стени по хоризонтално на њеном подножју.

Према томе, Христос никако се није могао дићи вертикално у вис, но је морао измилити хоризонтално, кроз уски отвор гробски. Па тако га је и насликао сликар. Са косе површине стене, омакла се надгробна плоча, а из гроба се полако извлачи,

измождено тело Христово, огрнуто покровом. Два војника, преплашена ненадном појавом, беже свака на своју страну. На овој слици је глава Христова јаснија, но опет сасвим обична без ичега карактеристичнога. Лице бледо, обрасло дугом замршеном рићом брадом и покривеном дугом рићом косом. Ни трага идеализације на њој, ни благости ни фанатизма, ни преображености — но израз чисто људски: слабости и бола. У први мах је утисак мало чудан, но при дужем посматрању постаје сасвим природан, и човек долази до убеђења, да друкчије није могло ни бити.

Осим ове две слике имају још четири, које се баве приликама из живота Христова. На слици „Исус код Јована на Јордану“, у голој песковитој пустињи, седе сасвим напред два човека. Рићи у бело обучени Христос, окренут леђима посматрачу, пригнуо главу па пажљиво слуша онога другога — Јована. Јован лицем пола окренут посматрачу, огрнут је руном, ноге му опаљене и голе више колена; глава му зарасла у црној дугој барусавој коси и бради. И лик јованов одговара потпуно историјској истини.

Слика „Пророштво“ одликује се особито дивном природном сценеријом. На брежуљку седи Христос леђима окренут гледаоцу, наслонио главу на руку, па гледа у даљину а пред њиме пукло плаво језеро. . . . Чак у даљини се виде неке зграде.

Тако исто је дивна и природна сценерија на слици „Исус у пустињи“. Између два брежуљка стоји Исус, погнуте главе погружен у мисли. Руке скрстио на леђа, дуга несређена рића коса му пала по белој кошуљи до појаса, па сакрила готово и цело лице. Под брежуљцима пукла пустиња, и чак на крај краја њена, под далеким планинама, провиђа се плаветнило, Мртвог мора.

Последња слика у том роду „Исус на језеру Тиверијском“ приказује сцену како Христос са чамца учи скупљен народ. . . . Она је јако заостала иза осталих и по композицији и по изради.

Све ове слике су израђене сасвим без икакве идеализације. Свугде је само човек. Па опет изгледа, као да нас баш та обичност у представи, још већма зближује са оним мучеником за своју идеју. Ни најмање не губи његова узвишена личност. . . . Гледајући његово ускрснуће у тако човечанској представи и сећајући се судбине његове науке, и нехотице се отму мисли и поглед надне и на ону велику слику „Казна руских завереника“ Поређење човечнога прошлога са човечном садашњошћу, оживљује над, да ни једна жртва није принесена бадава, пре али после ће се идеја остварити, за коју се не жали мрети.

Остале слике представљају већином разне грађевине индијске и палестинске. Осим грдне научне вредности, што их имају са своје истинитости, многе су међу њима прави урнек вештине сликарске. Неке су међу њима тако израђене, да им, по признању стручних критичара, нема пара до данас. На првом месту стоји неоспорно „Зид Соломонов“. Зид је остатак из времена давидових и соломонових, подигнут је из великих мраморних плоча. Камење изветрило, округлило се овде онде, а из пукотина му поизницало цбуневље и травље. На подножју му стоји и клечи народ израјљски и плаче за некадањом славом својом. Речима се не да описати она природност и лепота, којом је кичица вештакова подражавала природу у строју и боји. Као друго ремек дело колористике је „Велика Мошеја у фитеиор Сикри.“ На релативно малој слици изнео је сликар унутарњост мошеје, са таквом прецизношћу њене орнаментике и њеног шаренила, да посматрачу стане памет пред таквом техником.

На слици „Капија ала-уд-дине у старом Делхи“ износи нам високи свод над неком капијом. Цела је зграда од црвеног мрамора, а пред њом стоје слуге, држећи оседлане коње и чекају своје господаре. Особито дивно су израђени на овој слици коњи са њиховим богатим шареним серсамима а и људски типови.

Особито је лепа и слика „Прозор на гробу Селима Чисти.“ Цела је слика израђена белим бојама; под белом настрешницом седе неколици људи у белим хаљинама. Но особито дивно је израђена она фина оријентална орнаментика, перспектива је тако коректна, сен и збиља тако пластични, да човек за часак мора да посумња, еда ли не гледа пред собом заистинску зграду.

*

Неоспорно најлепше слике су сценерије из индијске природе. Три слике представљају „Излазак сунца на Хималаји“ свака у другом фазису. Она љубичаста пара у долини, и ружичасто плаво просијавање голе стене кроз њу, бели лаки облаци, овде онде позлађени првом зраком сунчевом, високо над облацима леднаци Евереста већ у велико осветљени сунцем, а над њима загасито плаво небо. Није могуће описати све ниансе боја, но човек само осећа да је *лево, сувише лево.*

Исто тако су лепе слике где представља Таџ са разних страна. Таџ је најлепша грађевина индијска. Сазидана од белог мрамора, искићена је од доле до горе орнаментима од драгог камена, зидали су је 17 год. 20.000 људи, бесплатно, а стала је опет зато 100 милиона франака. „Таџ вечером са баштенике стране“ тако је мила слика да се чо-

век тешко раставља од ње. У дну слике се подигао бели Таџ, беле мраморне степенице му купају се у језеру. Плаво ведро небо одејајива се у језеру а на мирној површини језера се огледа потпуна чиста слика Таџа. Око језера чак до Таџа пружила се башта, пуна густог угасито зеленог дрвља и шипрајја, овде онде изатканог шареним цвећем. Човек за часак помисли да заиста види слику из „Хиљаду и једне ноћи.“

Исто је тако лепа слика „Таџ са реке“ на којој чисто игра слика Таџова у таласићима речним.

Међу портретима, у којима је Верешчагин у опште велики вештак, има неколико, који се потпуно могу мерити са чувеним „старцем“ и „бабом“ Денеровим — у бечком Белведеру, и по финоћи израде чак до најмањих ситница и по верности и живости. Наиме то важи за портрета двојице старих Чивута и једног руског пустињака. Остали портрети представљају разне типове народне из Индије и Палестине, и имају велике етнографске вредности.

Још ми ваља да споменем две сличице, последње одјеке из руско-турског рата: „Предстраже на Балкану“ и „На мужевљем гробу на Шици.“ Осим оне необичне лепоте у представи снега, која је само Верешчагиновој кичици својствена, ова друга сличица привлачи посматрача са своје садржине пуне осећаја. Пред снежном хумком пободен дрвен крст, и пред њиме стоји отмена женска склопљених руку и погнуте главе, мало даље од ње ливрејисан слуга — а около њих сами гробови покривени снегом.

У мало не заборавих, да споменем велику слику „Кремљ са реке.“ Осим што нам пружа прилике да познамо шаренила кубета московских, ова слика баш није особита. Особито је перспектива не коректна.

* * *

Ево нас где прођосмо изложбу. Приказасмо је јадно речима, јер ако игде важи реч, да се слике морају видети, то она важи за Верешчагина.

Но ми мислимо, да смо ипак то требали да учинимо, ма и у овој непопутној форми, с тога, што је Верешчагин сликар необичан, сликар самосвојна нова правца; — што је Словен.

Самосвојан изгледа његов правац само ономе, ко није дубље познат са идејама и животом онога народа, из кога је Верешчагин поникао. Ко се пак иоле бавио са животом огромног руског народа, видеће, да слике Верешчагинове не провејава ништа друго но дух руског народа; оне су производ самог руског живота; деца оних истих идеја, којих и радви Тургењева, Успенског и Толстоја.

И у њима, као и у радовима споменутих књижевника, огледа се свуде не стварање начела новог, но представљање живота; не живота идеалисаног, но живота какав је у истини, са свима добрима и злима странама његовима. Сва тежња и Верешчагина и поменутих писаца грозничаво је управљена на то, да сасвим верно представе оно, што сами виде. Па ипак се њихови радови грдно разликују од радова сличних писаца западних тиме, што они много боље много оштрије виде, тако, да често изгледа њихов предмет измишљен. Па као што књижевници са свога оштрог посматрања и најмањих и најскривенијих појава у животу посташе на далеко чувени у страном свету, тако исто и наш сликар. Ништа није за њега малено и незнатно. Све што види, бележи верно — наћи ће се када тада прилика да се употреби.

Но канда највише сродности показује Верешчагин са Тургењевим. Обојица су особито осетљиви наспрам друштвених појава и природе. Обојица радећи, овај на бојадисаним, онај на писаним сликама друштвеним, износе их без икакве личне своје учести. Цељ им је да представе истину читаоцу и гледаоцу, па нек овај сам на основу истиног познавања, ствара себи свој суд.

И један и други скривају у својим радовима тенденцију. Но та тенденција није видљива, она се тек може нагађати — из самога градива. Живот је пун, разнолик, и за сваку своју цељ ћеш наћи у њему градива. Обојица узимају градиво из живота и износе нам га онако какво је у том случају.

У тој скривеној тенденцији лежи велики јаз, који дели Верешчагина од целог осталог сликарског света. Дочим сви сматрају, да је вештина сама себи цељ, и да треба да производи *само лепо* — дотле Верешчагинова руска душа одбацује тај принцип и држи се тога, да вештина као и свака друга грана људске створиље, треба и мора да служи као полуга за покретање друштва људског у напред. Према томе у његовим сликама и грозно и мило има места, *јер је таки живот*. Но грозно представља с тога што је потребито, да са верном представом

Беч на Митров дан 1885.

грознога друштвеног стања побуди у гледаоцу гнушање и жељу да се оно поправи, измени.

По нашем убеђењу је Верешчагин погодио прави пут, којим вештина може из оквира „луксузних“ грана да пређе у круг корисних друштвених чињеница. Радећи као свака друга чињеница на правци друштвеног стања, допринеће много више користи, но сада. О моћности њеној, као друштвеном покретању, не може нико посумњати, ко је имао прилике да види и сравни утисак, *бојадисан разлог*, Верешчагинов са разлозима писанима и најславнијих писаца. Једна слика Верешчагинова „*Турски лазарет*“, и „*Пут од Шлевне*“ више и јасније говори, но најдебље књижуринае филантропа. Слика „*Енглези савлађују индијски устанак*“ и најзатуцанијем конзерватовцу и нехотице извлачи реч из уста: *нечовечно је*.

У сликама из природе цељ му је да постигне истину предмета. И у томе је зацело *највише напредовао* до данас и надмашио све дојакосње сликаре. Нигде се не служи вештачким средствима осталих сликара, да стафажом прикрије непотпуност своје преставе предмета. Он слика „*Зору на Хималаји* и вече на њему“ без икаквих вештачких дометака. Ту нема у вечерњем сумраку двоје заљубљених, или у јутарњем руменилу голог тела где излази из воде, ствари, које нам буде уобразиљу и одвлаче посматрање и опаску недостатака. Не, он их слика онако као што су — па опет како је то дивно. Само онај ко је читао „*Бјежин луг*“ Тургењева, видео слике „*мора*“ Руса Ајвазовскога и слике из природе Верешчагина, тај мора и нехотице рећи, само Словен је кадар да појми лепоту природе у најмањим њеним ситницама.

Не сумњамо, да ће се скорим Верешчагин бацити и на слике историјеке — то судимо по покушајима „из живота Христовог“ и да ће онда ућутати и последњи критикастерски приговори, да није вештак. Не сумњамо да ће бити и те слике — природе чисто словенске, крајна истина, живи живот, оно исто међу сликама историјским, што Толстојева „*Војна и мир*“ међу романима историјским.

μ.

К Њ И Ж Е В Н О С Т.

ОЦЕНЕ И ПРИКАЗИ.

ОРАО, велики илустровани календар за годину 1886, која је проста, има 365 дана. Уз сарадњу српских књижевника уређује Стеван В. Поповић. Година дванаеста. Цена 50 новчића или 1 динар. У Новом Саду, издање и штампа А. Пајевића 1885.

Више пута писано је већ, шта се иште од календара, који хоће да буде добар. Није и мени потребе о том говорити много. Календар треба да је књига народна у пуном смислу, јер календар је година књига, која је непрестано у рукама. Другу

књигу прочитаћемо па спремити, тек ако приликом баш каквом потражимо ју по који пут. Календар виси по читаву годину у прозору нашег човека или стоји за иконом кућном, па чим седне газда, а и друго писмено чељаде, за сто, машиће се календара; потражиће можда што у њему, што мора, но преврнуће и на други лист, где баш не мора, па ће и ту прочитати по штогод; нек је мало, али пак ће читати.

Календар се према данашњим приликама преврће и чита највише. Кад је дакле тако, то треба да је у њему све без разлике онако, од чега ће читалац буди какве користи имати. Сваки ред у календару мора имати своје цељи, зато мора сваки и уредник и издавач ово увек на уму имати и према томе равнати се.

Од десетак година па овамо добијају читаоци српских календара сваке године по један два добра календара у руке своје. Ту је „Орао“, ту „Годишњак“, па био и „Српски Соко“. Истина излећу и разлазе се и други, силни, календари, но ти су мање-више слабије вредности.

„Орао“ се свагда одликовао садржином својом: и разноврсном и здравом.

У њему је било и забаве и поуке и поучне забаве и забавне поуке; па и других ствари, које се већ одомаћиле у календару српском.

Сваке године поздрављен је „Орао“, но и заслужио је.

Није ни ова, дванаеста година заостала иза переходница јој.

Календарски део, календарион, уредио је проф. А. Сандић. Сандић је већ изашао на глас као вешт уредник овог дела, па то и јесте. Не верујемо, да би ико боље знао то удесити. Пуно је ту свега. Да богме, да сад иде и Сандићу лакше, јер може увек оставити по гдешто и непромењено или из „Годишњака“ у „Орао“ пренети.

Други део „Орла“ грана се на народне задужбине, забаву, народно здравље, народну привреду, правне поуке, народну наставу, белешке и опис слика; на крају су вашари и многи огласи.

„Орао“ је скоро сваке године доносио животописе достојних народних добротвора, па и ево и ове; шта више донео је и слике народних добротвора мајор-Мише Анастасијевића и Атанасија Гереског. Зацело, да ова два врла човека заслужују вечна спомена у народу српском а све са својих великих дела милости.

„Црвоточина“ приповетка је из српског живота и то сеоског, ал је, рекли би, на брзу руку написана, па зато ће и бити јој онаки прек свршетак.

Из „народног здравља“ има два чланка: „алко-

холизам“ од дра Ђорђа Натопшевића и „правила за очување здравља“ од **. Име др. Натопшевића не избива из календара; познат је др. Натопшевић добро сваком са својих изврских чланака, у којима већином напада на зла, која су већ јаког корена ухватила и у нашег народа. У овом седмом чланку набраја нам, „колико њих пиће алкохола с ума сведе“. Нека то бар колико-толико поплаши пијанце, па нека се окану пића. — Други чланак из народног здравља каже нам правила, којих се ваља држати, па да се здравље чува. Сведено је све под три броја но има и додатка. И овај чланак као и „алкохолизам“ треба прочитати ал примећујемо, да нас тачка друга у њему, у којој је говор о храни и храњењу, одводи у чисте вегетеријанце. Ако се многи и многи не слажу са вегетеријанством а још мање их се влада тако, ипак је вредно прочитати овај чланак.

Чланци „орлићева кошница“ од Јована Живановића, „о гајењу пиће“ (од ?) и „вртарске поуке“ од Б. спадају у народну привреду. Од ових је најбољи први чланак.

Добро је урађено, што је у календар уведен и закон о разрешењу граничарских задруга у Угарској.

Како је народна настава од најјачег утицаја на развитак народни, то се и у овом календару много на то пазило: има о томе пет чланака а можемо рећи и шест, ако „српску рађу на земаљској изложби у Будимпешти“ урачунамо овамо. Први је: кућа је први бранич народности“ од С. В. П. О чему се овде р справља, види се из овог завршетка: „српска је кућа само онда први и најјачи бранич српске народности наше, ако се у њојзи негује наш красни српски језик, ако се ори по њојзи српска песма и православно појање, ако се у кући живи по нашем лепом старинском, народном и црквеном обичају, ако се у кући с поносом спомиње српско име, ако се подржава и освежава успомена на наше славне претке причом, песмом и сликама, ако се кућа наша служи и реси српском народном рукотворином.“ Напослетку се С. В. П. обраћа српској мајци, српској љуби, јер она је први и најмоћнији борац за свој мили род. Чланак заслужује свакојако, да се прочита пажљиво. — „О дацијама или како се обогати“ чланак је, у ком се прича, како треба да ми бољи будемо па ће и време бити, како рад и штедња јесу једини путеви ка богатству. „Завреди и заштеди.“ Чланак није оригиналан. — За управитеље месне школске добро је написан чланак: „Шта могу месни школски управитељи.“ Ту се набраја, шта све има да ради и на што да пазу управитељ, па да се у школи покаже што већи и бољи успех.

„Орао“ је изнео овог пута два предлога у један мах. То су „оснујмо народно-црквену библиотеку и музеј српске митрополије и патријаршије“ и „оснујмо што пре „друштво св. Саве“, а цељ му да је, да се подижу српске православне народне школе где их је било па су престале, и да се подрже српске православне народне школе свуда, где год им прети опасност, да ће морати престати.“ Па још је један предлог, и тај је да задруге Српкиња слошки пораде, како да на светској изложби у Паризу 1889. године приреде у посебном павиљону своје колективну изложбу ремека српске женске народне рукотворине из Аустро-Угарске — спојену са продавницом тих производа. Да овоме предњачи, позива „врсну задругу Српкиња Новосаткиња.“

За сва три предлога навео је и разлоге своје. Кад их прочитамо, морамо их одобрити али зебемо за сваки предлог поједини; први и последњи имаће

тешкоће међу нами самим, а други? . . . И баш ова је, по нашем мишљењу најозбиљнији а јесте у данашње доба од грдне нам потребе.

Да би са предлози на чисто били, препоручујемо их сваком, нек их проучи, па нека у повремене листови изађе са својим мислима.

Предлози ови заузимају важно место у „Орлу“.

У „српској рађи на земаљској изложби у Будим-Пешти“ одаје се хвала свима, који су прегли, да српске рукотворине осветлају себи образ на овој изложби и — предлаже оно за париску изложбу.

Напоследку примећујемо, да су у календару скоро сами радови од С. В. П. Чисто, да се запитамо, па зар нема у нас још кога поред др. Н. и С. В. П. да пише у те народне књиге.

Слика је доста.

Препоручујемо календар „Орао.“

С—

ЛИСТИЋИ.

КЊИЖЕВНЕ НОВОСТИ.

— Месец дана има, како је овде у Новом Саду почео да излази нов политички лист „Браник“, ком је уредник досадашњи уредник „Српског Кола“, Никола Јоксимовић а власник и издавалац Миша Димитријевић. Лист заступа правац српске народне слободоумне странке уз бечкеречки програм. „Браник“ је скупио око себе леп број наших приповијатних радника на политичком, економском, педагошком и књижевном пољу. Са задовољством смо видели ту и стару, опробану шалвиу снагу нашу, Абукавема. Желимо „Бранику“ сваки напредак. I bonis avibus!

— У Панчеву је место „Наше горе листа“, који је престао, почео да излази „Панчевац“, лист за просветне и привредне цељи. Уредник му је Никола М. Косанић. Обећава се, да ће од нове године излазити чешће, и да ће му у програм ући и политика.

— У Самобору а под уредништвом Јосипа Милаковића излази од скора „Hrvatska Omladina“, лист забави и поуци, који је намењен хрватској омладини од 6—14 година. Лист ће излазити сваког првог у месецу на 16 страна у великој осмини. Доносиће изворне и преведене песме, приповетке, приче, глуме и дечије игре, поучне чланке сваке врсте, бисерје и т. д. Међу сарадницима видимо много име млађих, опробаних хрватских књижевника. Други број донео је и слику хрватског песника, Августа Харамбашића. Цена је листу 3 фор. на годину, 1 фор. 50 нов. на по годи-

не а 75 нов. на четврт године. „Hrvatska Omladina“ хоће да пође правцем дечијих листова, као што га заступа „Невен“ чика-Јовин лист. Желимо том листу сваки напредак.

— Књижара Браће М. Поповића у Новом Саду издава издава, у којима се поједини јунаци наших народних песама приказују у целини. Уредник тих издава је проф. сор Александар Сандић. Најважније су збирке песама о Марку Краљевићу и Милошу Обилићу.

— Скорим ће угледати света Полаженик, божићни дар српској деци од браца-Радована. Препоручујемо ову књижицу свима пријатељима дечијим, јер се надамо, да ће деци бити и од забаве и од користи. Књига вреди 30 новч. а претплата и наруџбина шаље се на Buchdruckerei M. Dimitrijević, Neusatz.

— Руски научењак Башмаков скупио је многе бугарске народне песме; рукопис му је у руској академији, која намерава да изда ту збирку.

— Крашевски пише и у затвору. Довршио је два романа „Банита“ и „Бајбуза“ а под штампом се налази нов роман „На краљевом двору“.

Исправак. У прошлом броју поткрала се штампарска погрешка у приповетци „Успомена“. На стр. 1383. у 2. алинеји а 5. реду стоји: „запечаћено писмо“, а треба: „започето писмо“ — што се овим исправља.

Од администрације. Из Сентомаша примили смо у писму 2 фор., но не знамо ко шаље, јер нико ништа не пише.

Дужнике све молимо, да нам дуг пошљу; крајње је већ време. — Свима, који су нам наклоњени били и претплату купили, лепо захваљујемо овом приликом.

САДРЖАЈ: О пренашању костију Људевита Гаја и врлих му другова. Песма З. Ј. Ј. — Успомена. Приповетка из живота. Написала Милева Симића. (Свршетак.) — Право зло. Песма од Д. Ј. И. — Идеалност у Милошу Обилићу. Од Милана Савића. — Путописне црте. (Успомене из Италије.) Из Милана на Комско језеро. (Свршетак.) Од дра Ђ. Дера. — Уметност: Изложба слика Верешчагинових у Бечу. Написао М. — Књижевност: Орао, велики илустровани календар за годину 1886. Оцена од С—. — Листићи: Књижевне новости.